

אטום
התורה

כוח שור // הרב איתאל סופר

'וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֵלֶיךָ וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרְם אָמוּת' (מה, כח). ובמדרש (רבה פרשה צד אות ג): 'ויאמר ישראל רב, רב כחו של יוסף בני שכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא עומד בצדקו הרבה ממני שחטאתי שאמרתי (ישעיה מ, כז) נסתרה דרכי מה', ובטוח אני שיש לי רב כמו שנאמר מה רב טובך'.¹ ולכאורה מדרש זה לאו רישיה סיפיה, ויש להבין את שייכות שני חלקיו זה לזה: בתחילה משבח יעקב את יוסף על רב כוחו, ומסיים בבטחונו שהקב"ה צפן לו רב טוב לעתיד לבוא.² ועוד יש להבין מהיכן שאב יוסף הצדיק כוח זה לעמוד בצדקו ובתוקפו אל מול הצרות הגדולות שהגיעוהו. ואף גם זאת צריך ביאור, מהיכן ידע יעקב שיוסף לא הרהר אחר

// מזל טוב
לרה"י הרב פרידמן
שליט"א
לרגל הולדת הנכד
לר' ידידיה פרידמן
לרגל הולדת הבן

מדותיו של הקב"ה בכל אותן צרות, הרי עדיין לא פגש אותו באותו הפרק. כדי לבאר את הדברים נחזור לפרשת ויצא. כאשר יעקב אבינו ע"ה יוצא מבית הוריו בדרכו לחרן נאמר 'וישכב במקום ההוא' (כה, יא), והביא רש"י את דברי חז"ל (מגילה טז ע"א): 'באותו מקום שכב, אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה, שהיה עוסק בתורה'.³ ושם בגמ' הוסיפו 'שגדול ת"ת יותר מכיבוד אב ואם', שהרי נעדר מבית אביו ל"ו שנים [י"ד שנה בבית מדרשו של עבר³ וכ"ב שנה אצל לבן] וכנגד כ"ב שנה שהתירשל בכיבוד אב ואם נעדר יוסף מביתו מספר שנים זהה, ומבואר שעל י"ד שנה שלמד תורה לא נענש. והדברים טעונים ביאור, שהרי יעקב היה בן ס"ג שנה באותו הפרק (ע"ש בגמ'), וכבר שנים רבות למד תורה אצל זקנו אברהם ואצל אביו יצחק, ומדוע אותן י"ד שנה בבית עבר היו נחוצות כל כך, ודחו את מצוות הוריו ללכת לבית לבן ולקחת שם אשה. וביאר הגר"י קמנצקי בספר אמת ליעקב,⁴ שהתורה שנלמדה בישיבת שם ועבר היתה שונה בתכלית ממה שלמד יעקב בבית מדרשו של אברהם ויצחק. האבות הקדושים הקפידו ביותר שלא תיכנס לביתם כל השפעה חיזונית זרה, ולכן כאשר ראתה שרה שישמעאל מצחק ומשפיע על יצחק לרעה, מיד אמרה 'גרש האמה הזאת ואת בנה', והסכים הקב"ה על ידה. האבות לימדו תורה, אמונה ומידות בדרגה עליונה וטהורה. כבר בצעירותו של אברהם אבינו ע"ה משהכיר את בוראו היה מקהיל קהילות ברבים ומתנצח עם עובדי האלילים, והיה משבר את הצלמים, כדברי הרמב"ם בהל' ע"ז (פ"א ה"ג).

לעומת זאת, שם ועבר חיו בסביבה אחרת לגמרי. שם חי בדור המבול ובדור הפלגה, ועבר נולד וחי בימי דור הפלגה, ואע"פ שהיו מעורבים ביניהם הצליחו להישאר בצדקתם ולהנצל מהשפעתם השלילית של הרשעים שסבבו אותם. הם הכירו את דרכי הרשע וידעו ללמד בישיבתם את כל הטצדקי הנצרכים כדי להתמודד עם שחיתויות ועוולות. [ועי' בהשגות הראב"ד ובכסף משנה (הל' ע"ז שם) בנוגע להנהגת שם ועבר עם עובדי האלילים, האם מיחו בהם ומדוע לא שיברו את צלמיהם].

על כן, כאשר יעקב 'איש תם יושב אהלים' נשלח ע"י הוריו לביתו של לבן הארמי, היה מוכרח להתעכב בבית עבר כדי ללמוד תורה מיוחדת זו אשר נועדה לעת כזאת, ושם אילפוהו בינה ב'טכסיסי מלחמה' כיצד ישמור על מדרגתו הרוחנית ויעמוד בצדקו גם בביתו של הרשע. במקראות ובדברי חז"ל אנו רואים שלא רק לבן היה רמאי, אלא גם אנשי המקום שנאספו למשתה ושיתפו עמו פעולה במעשה הרמאות של החלפת רחל בלאה (עי' בר"ר פרשה ע אות ט), וכן "בני לבן" המזכירים בהמשך. בזכות אותן שנות לימוד מיוחדות הצליח יעקב לחנך את ילדיו על טהרת הקודש גם בסביבה גרועה כזו, וזכה לומר בצאתו מבית לבן "עם לבן גרתי" - "ותריי"ג מצוות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים", 'ויבוא יעקב שלם'.⁵

// המשך בעמוד האחורי

¹ ועי' בסנהדרין מב ע"א: 'אמר רבי אחא בר חנינא אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן, במי אתה מוצא מלחמתה של תורה, במי שיש בידו חבילות של משנה. קרי רב יוסף אנפשיה (משלי יד, ד) 'ורב תבואות בכח שור' [וע"ע סוף ברכות וסוף הוריות, ובסנהדרין סא ע"א 'רב המנוא אירכסו ליה תוריי' וכו', ודו"ק]. ורמז לדבר האי קרא דידן ע"פ מדרשו.

² ובאמת בפירוש 'מתנות כהונה' שם כתב שאלו הן שתי דרשות שונות, וצ"ע.

³ לפי חשבון השנים שם כבר הלך לעולמו בשנת נ' ליעקב, ויעקב למד רק אצל עבר. ועי' מהרש"א בחידושי אגדות למגילה שם.

⁴ פרשת ויצא (ד"ה וישכב), וע"ש שהמחיש שאלה זו במשל: "הא למה הדבר דומה, לאב המצוה לבנו לקנות משהו בשבילו. בדרך לחנות, מחליט הבן שהוא רוצה ללמוד תורה ומתיישב בבית המדרש ללמוד תורה. האם עכשיו הזמן ללמוד? הא תלמוד תורה נדחה מפני כל מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים".

⁵ וא"כ יש לצייר את המשל הנ"ל בצורה אחרת, כלשונו בס' אמת ליעקב שם: "עכשיו אין זה דומה אלא לאב שצווה לבנו לקנות לו לולב ואתרוג לסוכות, ובדרך לחנות החליט הבן שאין הוא בקי מספיק בהלכות הד' מינים ועליו לשנן בבית המדרש את ההלכות. האם נאמר שהוא אינו מקיים את מצות אביו? אדרבה הוא מקיים את המצוה בשלמותה ובהידורה, ואילו לא היה עושה כן לא היה מקיים מצות כבוד אב בכלל. וכן הוא אצל יעקב, בלי ההכנה המיוחדת שהיתה דרושה לו אצל שם ועבר לא היה יכול לקיים את ציוויו של אביו ללכת לביתו של לבן ולסביבתו".

פתיחה

הגמרא ביומא (פה ע"א - ע"ב) מבררת מה המקור לכך שפיקוח נפש דוחה שבת:

וכבר היה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך, ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין אחריהן. נשאלה שאלה זו בפניהם: מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת?

ומציעים התנאים כמה מקורות, וביניהם:

רבי שמעון בן מנסיא אומר: ושמרו בני ישראל את השבת, אמרה תורה: חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה. אמר רב יהודה אמר שמואל: אי הואי התם הוה אמינא: דידי עדיפא מדידהו, וחי בהם - ולא שימות בהם.

ומסיקה הגמרא:

אמר רבא: לכולהו אית להו פירכא, בר מדשמאל דלית ליה פרכא.

והנה, דנו הראשונים בגדר של דין זה, האם הוא דחוייה או הותרה. (דיון כזה מצינו בהדיא בש"ס (יומא ו ע"ב) לגבי טומאה דחוייה או הותרה בציבור, וכן לגבי הקרבת התמידים ומוספים בשבת (שם מו ע"ב)) כלומר האם יש כאן התנגשות בין שני ציוויים של התורה, והציווי החמור יותר גובר, והשני אמנם עדיין קיים אך נדחה בפניו, התורה 'לוקחת עליו אחריות'. או שהציווי השני מתבטל לגמרי (או לא מתחיל) והוא כאילו אינו קיים.

חשוב להעיר, שקשה להוכיח מלשונות הראשונים בדיונים השונים (עשייה ע"י נכרי כשאפשר, עשייה בשינוי כשאפשר ועוד) לכאן או לכאן, שכן בשל חומר הנידונים כאן, השבת ופיקוח נפש, נכנסות סברות נוספות, וכגון דייתכן דאף אם נאמר ששבת דחוייה אצל פיקוח נפש נצריך שדווקא ישראל יחלל עליו את השבת - כגון מחשש שהנכרי יתעצל. ומאיך ברור שאף אם נאמר הותרה, לא נתיר לחולה את כל מלאכות שבת לא רק מה ששייך להצלתו.

אמנם מצינו כמה מקורות שהראשונים התייחסו במפורש לכך ששבת דחוייה או הותרה אצל פיקוח נפש, וכפי שנביא לקמן.⁶ בנוסף, פשוט הוא אצל הפוסקים, דברי הירוש' (יומא ה, ה): 'תני: הזריז משובח, והנשאל הרי זה מגונה, והשואל הרי זה שופך דמים'. ופשיטא שזה אף לסוברים ששבת רק נדחית אצל פיקוח נפש. נמצא שהגבול בין דחוייה להותרה בהתנהגות שלנו למעשה מאוד דק, שהרי יש לחוש בקלות שאם נפעל בצורה מסוייגת, תהיה בכך סכנה לחולה.

כאמור, דיון זה מופיע גם גבי האם טומאה הותרה בציבור, והאם עבודה הותרה בשבת וכן דנו הראשונים גבי מילה בשבת. הגמרא ביומא (מו ע"ב) מכריעה:

שבת דהותרה היא בציבור - סופו (הקטר איבריו של קרבן התמיד) נמני דחי. טומאה (כגון שכל הכהנים טמאים), דדחוייה היא בציבור (רש"י: בקושי הותרה, וכל כמה דאפשר - מהדרין אטהורין). תחלתו דעיקר כפרה - דחי, סופו דלאו עיקר כפרה - לא דחי.

וכן פסק הרמב"ם (ביאת מקדש ד, יד). וכן מבואר בראשונים שיש יותר צד לומר שמילה הותרה בשבת מאשר שפיקוח נפש הותר בשבת.

ניתן לבאר בפשטות מדוע עבודה ומילה הותרו בשבת - התורה קבעה שעבודת המקדש לא תיפסק אף בשבת וברור מכך שזה המצב לכתחילה בשבת. וה"ה גבי מילה.

אך לכאורה לא מובן מה הצד לומר ששבת הותרה אצל פיקוח נפש. והרי כל הסיטואציה של פיקוח נפש היא רק דיעבדית, ברור שהיינו מעדיפים כלל לא להיכנס לסיטואציה הזאת ולחלל שבת עבור כך.

עוד מצינו גישה בראשונים ובאחרונים (מ"מ (שבת ב, יד), הביאו הב"י בסימן שכח, וכ"פ השו"ע בסעיף ד וכפי שביאר המג"א ס"ק ד) שכאשר מחללים שבת עבור חולה שיש בו סכנה, מותר לחלל שבת אף עבור צרכי החולה שאינם נצרכים לו בגדר של פיקוח נפש. וז"ל המ"מ: 'לפי שאם הוא שיש בו סכנה הא משמע דלכל צרכיו מחללין ואע"פ שאין במניעת דבר שעושין לו סכנה'.

וביאר האחרונים⁷ דגישה זו סבורה בהכרח דשבת הותרה אצל פיקוח נפש.

ומאליה מתעוררת השאלה - הרי אין זה בכלל פיקוח נפש, ומכח מה תידחה שבת עבור זה?

עוד מצינו ברש"י (יומא פד ע"ב) דס"ל דחולה שיש בו סכנה נצריך שנחלל שבת עבורו, אלא שאין זה דחוף ואפשר להמתין כמה שעות ואז גם נוכל לדעת האם באמת הוא נצרך לכך - יש לחלל שבת עבורו עכשיו.⁸ ויש לעיין משוע לא נמתין שיתברר הספק, והרי מדובר באופן שהדחיה כלל לא תסכן את החולה.

וביותר מזה הביא היחודה דעת (חלק ד סימן ל) מהמצפה אריה (סימן ד) שנוטה להתיר לחלל שבת עבורו חולה שיש בו סכנה אף באופן שודאי אפשר להמתין עם זה למוצ"ש מבלי שזה יסכן את החולה. וכאן הקושיה כמובן מתעצמת.

נרצה להעמיק ולהציע שני כיווני ביאור אפשריים שיעזרו לנו לענות על השאלות הנ"ל.

א. השבת ניתרת אצל החולה וחשיב כחול

הראשונים הביאו שנשאל הראב"ד, מדוע התירה הגמ' (חולין טו ע"ב) לשחוט בהמה עבור החולה, הרי ישנה אפשרות קלה יותר - לומר לנכרי שישחט עבורו או אף להאכילו בשר נבלה שכבר יש לפנינו, שהרי לאו דנבלה לא חמור כמו לאו דחילול שבת דהוא בסקילה. הרשב"א (שו"ת חלק א סימן תרפט) מתייחס לשאלת הראב"ד ותולה זאת בנידון שלנו:

ולי נראה שהכל תלוי במחלוקת אם נאמר שבת דחוייה או נאמר שבת הותרה אצל חולה. אם נאמר שבת הותרה אצל חולה שוחטין לו שלא אסרה תורה מלאכת שבת אצל חולה. ושוחטין לחולה בשבת כדרך ששוחטין אנו לעצמנו.

לשון הרשב"א: 'שלא אסרה תורה מלאכת שבת אצל חולה'. ניתן לבאר שהתורה לא מיזדקקת להתיר איסור, אלא כאשר יש התנגשות בלתי נמנעת הנובעת מעצם ציוויים חיוביים סותרים שלה, שאז עצם הסתירה מכריחה שהתורה מעולם לא אסרה.

מאכלות אסורות רק בגדר דחוייה אצל החולה, שכן לא מצינו מקור שהתורה התירה מאכלות אסורות. משא"כ גבי פיקוח נפש בשבת. התורה ציוותה 'וחי בהם' ומאיך מצווה לשמור את השבת. ההתנגשות כאן בלתי נמנעת, וכפי שמבאר הראב"ד (רא"ש יומא ה, יד): 'יש לומר כי איסור שבת כבר ניתן לדחות בהבערה ובבישול ובמחמין לו חמין. אי נמי שאי אפשר שלא יהא קטן אחד בסוף העולם'.

⁷ שו"ת צמח צדק או"ח סימן ל"ח, אבני נזר או"ח סימן ק"ח, חלקת יואב או"ח סימן י"ד.

⁸ וכע"ז יש לדייק משו"ע הרב (שכח, יג) אליבא דהסוברים דשבת הותרה אצל פיקוח נפש.

⁶ כמו כן דנו הפוסקים האם יש להיערך מבע"י כמה שאפשר ע"מ למעט את החילולי שבת או שאין צורך בכך, וכגון גבי יולדת, וכמובן ששאלה זו עשויה להיות מושפעת מהדיון האם השבת הותרה או דחוייה (יש להעיר שלא בהכרח שלילולת יש דין חולה שיש בו סכנה רגיל).

ההשלכות

נחזור לדון בשאלות איתם פתחנו. שאלנו כיצד ניתן להתיר כל צרכי החולה אף אלו שאין בהם פיקוח נפש, והתשובה שניתן להבין זאת ע"פ הגישה שהשבת הותרה אצל החולה, והוא בשבילו כיום חול. ונקדים עוד לחדד את ההשוואה לעבודה ומילה, מובן שכל צרכי עבודת הקרבנות והמילה יותרו בשבת, שהכל בכלל מערכת המצווה, והרי התורה אמרה שגם בשבת תתקיימנה מערכות מצווה אלו. ניתן לבאר שפיקוח נפש לא סתם דוחה שבת כי ערך החיים גובר על השבת, אלא פעולות לפיקוח נפש היו ממש מצווה והם אלו שדוחות שבת, וז"ל הגרי"ד (רשימות שיעורים יבמות ה"ב):

ואמר הגר"ח זצ"ל ... אך לא רק גוף הצלת הנפש הוא המתיר והדוחה אלא גם קיום המצוה של הצלת נפשות הוא המתיר. ... שיש קיום מיוחד במצות הצלת נפשות כשהיהודי המציל דוחה איסור תורה כדי להציל נפש מישראל, ומקיים בזה מצות וחי בהם ולא שימות בהם, והקיום המיוחד הזה לדחות איסור תורה לשם הצלת נפשות לא מתקיימת אם מצילין ע"י עכו"ם. ולפיכך יהודי חייב להציל בעצמו ולא להציל ע"י עכו"ם כדי שידחה את האיסור לצורך מצות הצלת נפשות, שבכך מקיים את המצוה המיוחדת דהצלת נפשות ע"י דחיית איסור.

ומשכך זה מקביל לכך שעבודת המקדש מותרת בשבת, ובכלל זה כל צרכי הקרבן, ה"ה שכל צרכי הצלת החולה יותרו בשבת, דהוי בכלל מצוות ההצלה.

עוד שאלנו כיצד יש מקום להבין שנחלל שבת עבור החולה כאשר בעוד זמן (שבינתיים אין חשש שמצב החולה יחמיר) ייתכן שיתברר שכלל לא היה צריך לחלל עבורו, או אפילו כאשר ניתן להמתין למוצ"ש. אך לפי הגישה שפעולות ההצלה לא הן כלל מלאכה אלא אדרבה הן פעולות של חיזוק השבת, מלאכות שבת הותרו אצל החולה, ניתן להבין שאף שפעולות החילול סובלת דיחוי - סו"ס כעת לא הן פעולות חילול אלא פעולות הצלה ושמירת השבת.

משא"כ לגישה שהשבת הותרה אצל החולה, והרי זה כהיתר אוכל נפש ביו"ט, וכמו ששם כאשר ניתן להכין מבעו"י אסור להכין בשבת (מדברבן או מדאורייתא) - ה"ה בנידו"ד.

ונסיים בדברי האגרות משה (או"ח ד, עט) דמבואר בדבריו דלמד ג"כ דאליבא דמ"ד הותרה, הפשט הוא שכלל אין כלל פעולות של חילול שבת, ולפי"ז מצייר נפק"מ מעשית:

יש לנו לידע אם עשיית מלאכה בשבת לפקוח נפש הוא מעשה איסור אך שמ"מ נדחו ומחוייבין לעבור האיסור דשבת וכן שאר איסורין לפ"נ - לפקוח נפש, או שאינם מעשה איסור כלל כשהוא לפ"נ, ואף שאינו נוגע זה למעשה כשכבר בא החולה לידו איכא חלוק לענין הרופא שאם הוא במקום שאיכא עוד רופאים אין לו להמציא עצמו שיהיה נקל למצא אותו אלא צריך לסגור המשרד שלו, ומספר הטלעפאן / הטלפון / שיוכלו למצא אותו לא יהיה רשום בפנקסי הטלעפאן מביתו אלא מהמשרד, כדי שלא יוכלו למצא אותו אלא המכירין אותו בלבד אף אם היה נוגע זה לחולים ישראל, וכן לא ישא עמו בשבת טלעפאן ששומע כל מי שקורא אותו, דמאחר דאיכא עוד רופאים אין עליו שום חיוב רק לאלו שבאו אצלו מטעם דלא מכל אדם זוכה להרפא אבל הרופא יש עליו חיוב שישתדל שלא יבואו אליו מאחר שיש רופאים אחרים וגם נכרים שילך אליו החולה אף שהם ישראלים, אבל אם הוא רק רופא אחד בעיר מוכרח להיות במקום שאם איכא חולה יוכל לבא אליו.

הפשט הוא שאין כלל סתירה בין ציווי התורה, אלא התורה מעולם לא אסרה פעולות פיקוח נפש בשבת, השבת 'לא בתוקף' לגביהם. נמצא שהנחת הקושיא לא הייתה לגמרי מדוייקת, אמנם הסיטואציה של פיקוח נפש אינה רצויה, אך היא בהחלט סיטואציה ידועה מראש, מובנת במערכת, ומחייבת התייחסות.⁹ לפי ביאור זה ניתן להבין היטב את חילוק הגמרא ביומא (מו ע"ב) בין טומאה שרק דחוייה בציבור לבין עבודה שהותרה בשבת. ייתכן שהסוברים ששבת רק נדחית מפני 'וחי בהם', יסברו שהלימוד מ- 'וחי בהם' אינו בגדר של ציווי שמתנגש עם הציווי על השבת, אלא בגדר של תיאור מציאות, או תנאי, שמירת המצוות לא אמורה להביא לידי סיכון החיים, וממילא כשנוצרת התנגשות, השבת נדחית. נחיד זאת בהמשך.

גם ברמב"ם (שבת ב, ב) מצינו לשון דומה: 'כללו של דבר לגבי חולה שיש בו סכנה, הרי הוא כחול לכל הדברים שהוא צריך לה'.

ב. פעולות ההצלה לא הן מלאכות

אך באחרונים ניתן לבאר בכיוון אחר מהכיוון הנ"ל בראשונים שהשבת נעשית כחול אצל החולה. יש להתבונן במבט נוסף על החילוק של הרשב"א ומהר"ם בין חילול שבת דיש צד דהוי בגדר הותרה, לאכילת בשר נבלה דהוי בגדר דחוייה. והרי היתר דפיקוח נפש שווה בכל העבירות, ונלמד מדין 'וחי בהם'. מבאר הגרי"ד¹⁰ (רשימות שיעורים יבמות ה"ב):

ונראה דמהר"ם סובר ששבת הותרה לחולה שיש בו סכנה ואילו איסור נבילה דחוייה הוא, ולפיכך מתירים דוקא שחיטה בשבת ולא את אכילת הנבילה. ונראה שטעמו משום שיש היתר מיוחד לפ"נ בשבת וכדאיתא בגמרא יומא (דף פה ב) וז"ל ושמרו בני" את השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה עכ"ל. ומאחר שהמתיר יוצא מעצם דיני השבת הרי הוא חל מדין הותרה כמו שחל ההיתר של אוכל נפש ביו"ט, ואילו ההיתר בשאר איסורי תורה חל מגזיה"כ "וחי בהם ולא שימות בהם" (שם) המהווה חלות דחוייה ולא חלות הותרה, דהיינו שמצוות הצלת נפשות דוחה שאר איסורי תורה.

נראה לבאר בעומק הדברים, בחילוק בין 'וחי בהם' דהוי רק בגדר דחוייה, לבין 'חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה', דחלל עליו שבת אחת בשביל שישמור שבתות הרבה, בעצם הופך את כל השבתות ליחידה אחת, והוי ציווי לדאוג לשמירת השבת. וממילא הלימוד מ-'ושמרו' הוא שעצם פעולת ההצלה בשבת הוי היפך חילול שבת, הוי פעולה של שמירת השבת! וכמו שלא שייך לומר שפעולות הניתוח של הרופא היא פעולת פציעה, אלא ברור שההיפך הוא הנכון, דהוי פעולת ריפוי והצלה.

נמצא לביאור זה, שהפשט הוא לא כפי שמבואר בראשונים הנ"ל שהשבת הותרה אצל החולה והוי כיום חול עבורו, אלא דהמלאכה הותרה ולא חשיבא כמלאכה אלא כפעולת היתר.

נראה לדייק את היסוד הזה גם מהאבנ"ז (או"ח סימן תנה) וז"ל:

ונראה דאין לומר כן אלא להפוסקים שבת דחוי' אצל חולה. אך להפוסקים דהותרה שבת אצל חולה הנה המלאכה ההוא כמו שאר דברים שאינם מלאכה ומקיים מצוות שביתת שבת במה ששובת משאר דברים שאינם צורך החולה.

האבנ"ז מדגיש שאין כאן כלל פעולת מלאכה.

¹⁰ וכן מבאר החת"ס או"ח סימן עט וסימן פה.

⁹ וכן ביאר הרב זלמן מלמד שליט"א במאמר 'פיקוח נפש בשבת - הותרה או דחוייה'.

ידועה חקירת האחרונים¹¹ בגדר חיוב נזקי ממון, שיש שתי אפשרויות להבין מה המחייב

● **פשיעה בשמירה** - אפשר לומר שהסיבה שאדם חייב לשלם על נזקי ממון היא מכיוון שהיה עליו לשמור והוא פשע ולא שמר וכתוצאה מכך נגרם הנזק.

● **ממונו המזיק** - אפשר לומר שהסיבה שאדם חייב לשלם נובעת מעצם העובדה שממונו הזיק שכמו שאדם אחראי לכך שאם גופו הזיק הוא צריך לשלם כך הרחיבה את התורה את האחריות הזו גם לגבי ממון ואם הבעלים שמר כמו שצריך ובכל זאת נגרם נזק אז הוא פטור כאנוס.¹²

ונראה שחקירה זו נתונה במחלוקת ראשונים

● **רש"י ומאירי** (ב"ק ט:)- המשנה בב"ק ט: אומרת 'כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו' ופירש רש"י שם בלישנא קמא 'כלומר אם הזיק הכשרתי וזימנתי אותו הזיק שלא שמרתי יפה' ומוכח מדבריו שסובר כצד הראשון שהמחייב הוא הפשיעה בשמירה.¹³ וכך מבואר בלשון המאירי שם.

● **רמב"ם** (נז"מ א-א) - הרמב"ם כותב 'כל נפש חיה שהיא ברשותו של אדם'¹⁴ שהזיקה הבעלים חייבין לשלם שהרי ממונם הזיק ומשמע מלשונם כצד השני שהמחייב הוא העובדה שממונו הזיק והאחרונים הביאו כמה נפ"מ בחקירה זו

א. **ספק בפשיעה** - **בחדושי רבי שמואל רוזובסקי** (ב"ק א) כתב שיש נפ"מ במקרה שכולם מודים שהיה נזק אלא שהמזיק טוען

שהוא שמר כראוי, שנחלקו הפני יהושע והחזון איש על מי להביא ראיה, **הפני יהושע** (ב"ק נו:)- סובר שנטל הראיה הוא על הניזק וזה כצד שהפשיעה בשמירה מחייבת ואם כן הספק הוא בעיקר סיבת החיוב ועל הניזק שהוא המוציא להביא ראיה אך **החזו"א** (ב"ק ז-ז) סובר שנטל הראיה הוא על המזיק וזה כצד שהמחייב הוא ממון המזיק ואם כן יש כאן סיבת חיוב ודאית שהרי ברור שהממון הזיק והספק הוא על סיבת הפטור ולכן על המזיק להביא ראיה שהוא פטור.¹⁵

ב. **שמירת אדם אחר** - **באבן האזל** (נזקי ממון א-א-טז) כתב שיש נפ"מ במקרה שהבעלים לא שמרו על הבהמה ואדם אחר שמר במקומם אך בסוף הבהמה הזיקה למרות השמירה, לפי הצד שהמחייב הוא הפשיעה בשמירה אז יש לפטור במקרה הזה כיוון שסוף סוף הבהמה הייתה שמורה וסיבת החיוב לא קיימת אך לפי הצד שהמחייב הוא ממון המזיק והשמירה היא רק סיבה לפטור אז ממילא כאן שלא שמר בעצמו אין סיבה לפטור ויש לחייבו.

ג. **הפקיר ואח"כ נגח** - **בחדושי הגרש"ש** (ב"ק א) כתב שיש נפ"מ במקרה שאדם פשע בשמירה והבהמה ברח ממקומה לפי ובתחילה הבעלים הפקיר את הבהמה ולאחר מכן היא הזיקה, לפי הצד שהמחייב הוא ממון המזיק אז ברור שפטור מכיוון שבשעת הנזק הבהמה אינה ממון אך לפי הצד שהמחייב הוא הפשיעה בשמירה אז י"ל שחייב כיוון שסוף סוף פשע בשמירה וסיבת החיוב קיימת.¹⁶

נע ונד היה בארץ, ויעקב גלה לחרן, ואע"פ שביקש לישב בשלוה הבין

כוח שור // המשך מעמוד השער

ויש להוסיף בס"ד על פי הכתוב בהושע (יב, יג) 'ויברח יעקב שדה ארם, ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר', פתח ביעקב וסיים בישראל. ונראה ששני השמות הללו רומזים לשתי ההנהגות הנ"ל: ביחסו מול לבן נהג בבחינת "יעקב", בערמה ו"עם עקש תפתל", אך בתוך הבית פנימה נהג בבחינת "ישראל", ללמד לבני ביתו ללכת בתום וביושר עם אלקים ועם אנשים.

מעלה נשוב ליוסף הצדיק. ידוע מה שביארו רבותינו בכמה מקומות, שהמחלוקת בין שבטי י-ה לא נבעה מקנאה ושנאה סתמית, אלא מוויכוח עמוק ועקרוני בדרך עבודת ה', ובעיקר ביחס הנכון שבין בני ישראל לשאר אומות העולם ומהי הדרך הישרה שיש לדבוק בה בתפקידם של ישראל להיות "אור לגויים". יוסף היה מסלסל בשערו וסבר כי יש לקדש שם שמים גם בתוך טומאת הגויים, ועל ידי כך לקרבם וללמדם תורה ואמונה, וכמ"ש בהושע (ז, ח) "אפרים הוא בעמים יתבולל". לעומת זאת שיטתו של יהודה ובעקבותיו שאר השבטים היא, שקדושת ישראל צריכה להיות נפרדת לחלוטין מן הגויים: "עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב" (במדבר כג, ט). שמעון ולוי שלחמו בכל עוז כנגד ההתבוללות במעשה דינה, אמרו "לכו ונהרגוהו", כדי שלא יסכן את קדושת וטהרת ישראל. ואילו יהודה הציע "לכו ונמכרנו לישמעאלים", דהיינו: נעמיד את שיטתו בכור המבחן, ירד לבין האומות ונראה מה יעלה בסופו. ואכן יוסף עמד במבחן זה, והוכיח כי בכוחו לעמוד בכל הניסיונות שהתרגשו ובאו עליו.⁷

והנה בפרשת וישב נאמר "וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו" (לו, ג), ורש"י הביא את לשון התרגום "בר חכים הוא ליה", והוסיף: "כל מה שלמד משם ועבר מסר לו". ומדוע רש"י דקדק לכתוב "כל מה שלמד משם ועבר" דווקא, ולא "כל מה שלמד" באופן כללי? אלא, ידע יעקב שעוד לא הגיעו אל המנוחה ואל הנחלה, שהרי בבית בין הבתרים אמר הקב"ה לאברהם "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וכו' ארבע מאות שנה", והוא העביר נבואה זו לבניו. ואכן כבר בימי יצחק

שעודד לא תמו הנדודים, שהרי לא מלאו ארבע מאות שנה. יעקב השכיל להבין את נפש בנו יוסף, שעניינו ומטרתו היא להשפיע בתוך הגויים כפי שנתבאר. ועל כן, את כל בניו לימד בשווה את "תורת האבות", והוסיף למסור ליוסף את "כל מה שלמד משם ועבר" - הלא הן ההדרכות המיוחדות שנועדו להכין אותו לחיי הגלות, ותורה זו היא שעמדה לו לעמוד איתן בתומתו גם ביושבו בדד בתוך טומאת מצרים, "ערות הארץ", ואף לחנך את בניו בדרך ישראל סבא בלי לנטות ימין ושמאל.⁸

הנה כי כן, התבאר לנו כי יכולתו של יוסף הצדיק להתייצב כנגד אותם נסיונות, יסודה בלימוד מיוחד זה בבית אביו. ולפ"ז יובנו דברי המדרש, שכוחו של יוסף היה רב מאביו בענין זה, מפני שכבר מצעירותו הליכות עולם לו, והשתלם בהנהגות הללו עד שקנה אותם בקנין גמור בגרסא דינקותא, לעומת יעקב אביו שהיה מטבעו איש תם יושב אהלים שלא ניסה ללכת באג"ה, ולמד זאת רק בגיל מבוגר. וכיון שהכיר יעקב את תכונותיו ואת כוחו הגדול של בנו, היה בטוח בו שלא הרהר אחר מדותיו של הקב"ה, אלא הצדיק עליו את הדין על כל נסיון וצרה, שהרי בכל דרכיו ידע כי לכך נוצר וזו מגמת חייו - לקדש שם שמים בתוך הגולה. עם זאת, מכיון שחכמתו של יעקב עמדה לו ובעיניו הצופיות למרחוק השכיל למסור תורה זו ליוסף, סיים יעקב ואמר שרב טוב צפון לו לעתיד על זכות זו, שעל ידי כך הושלמו שני הכוחות בבנין בית ישראל.

נראה כי בימים אלה אנו זקוקים יותר מתמיד לחיזוק "תורת האבות" שהיא תורתה של ארץ ישראל, הן ברוחניות והן בגשמיות. ויה"ר שזנכה במהרה לקיום דברי הנביא: "הִנֵּה אֲנִי לֹקֵחַ אֶת עַץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרָיו וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עַץ יְהוּדָה וְעֵשִׂיתָם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדֵי... וְעֵשִׂיתָ אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְיִשְׂרָאֵל וּמְלָךְ אֶחָד וְיִהְיֶה לְכֹלֵם לְמֶלֶךְ... וְיִדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה' מְקַדֵּשׁ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהִיּוֹת מְקַדְשֵׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם" (יחזקאל לו, יט-כח).

⁷ בספר שמועות רא"ה (בשיחה לפרשת וישב, שנת ה'תר"ף) כתב שהבדל זה מתבטא באכילת קדרים: בשילה [שהיתה בנחלת שבט יוסף] קדרים קלים נאכלים בכל הרואה (זבחים קיב ע"ב), קדושה בלי מחיצות, במקביל לשיטת יוסף שקדושת ישראל אינה מצטמצמת בתוך מחיצות, אלא פתוחה לכל מלא העין. אולם במקדש שבירושלים [בחלק שבט יהודה] אכלו רק 'בתוך החומות', במחיצות סגורות כשקדושת ישראל מצטמצמת בתוך גבולות, כשיטת יהודה. עכ"ד וע"ש עוד. וע"י גם באסופת מערכות לרה"י זצ"ל (בראשית ח"ב, פרשת וישב, מאמר 'בעבור נעלים'). דברים בסגנון דומה [עבודת פנים לעומת 'עבודת חוץ'].

⁸ ובחתי"ם סופ"ר מצאתי בס"ד בספר שם שמואל (וישב תרע"ח) שכתב כעין זה, שכאשר היה יעקב יושב אהלים היה כל לימודו ב"עשה טוב", וכשנטמן י"ד שנה בבית עבר למד את דרכי ה"סור מרע", ואת זה לימד ליוסף בלבד. וע"ש שהאריך בזה ע"פ דרכו, והם הם הדברים.

¹¹ אבן האזל (נז"מ א-א-די), חידושי הגרש"ש (ב"ק א), חידושי ר' שמואל (ב"ק א) ועוד.

¹² כך הבהנה הפשוטה שהפטור כאשר שמר כראוי הוא מדין אנוס וכך הסביר באבן האזל, אולם הגרש"ש (ב"ק א) ביאר באופן אחר עי"ש.

¹³ אמנם יש ברש"י לישנא נוספת בפירוש המשנה שלפיה אין הוכחה לחקירה.

¹⁴ יש להדגיש שכאן רואים מהרמב"ם שההגדרה של ממון המזיק לעניין אחריות נזיקין אינה נקבעת לפי מי שמוגדר כבעלים על הממון אלא לפי מי שמוגדר שהממון נמצא ברשותו ובאחריותו (נפ"מ למשל בשומר שהממון אינו שלו אבל הוא ברשותו ובאחריותו).

¹⁵ אמנם מלשון החזון איש שם משמע שיש סיבה אחרת מדוע נטל הראיה הוא על המזיק מכיוון שבפשטות נזק נגרם ע"י פשיעת המזיק וכיוון שהמזיק רוצה לשנות את המצב הפשוט עליו הראיה.

¹⁶ ובאמת בפירוש המשנה לרמב"ם (ב"ק א-ב) מפורש שבמקרה כזה פטור זה לשיטתו שהמחייב הוא ממון המזיק.

